

מהילקוט ועד המיקרופון: שיח אחראי מתחיל כאן

מערכת החינוך והתקשורת כמנועים המרכזיים למהפכת השיח בישראל

מתוך סדרת המאמרים של 'ביחד נשנה' | מאמר 9

אחרי שבחנו את אחריות הכנסת להוביל שיח ציבורי אחראי, במאמר זה אנו מפנים את הזרקור לשתי זירות נוספות שמעצבות את התודעה הציבורית בישראל: מערכת החינוך והתקשורת. אלה המקומות שבהם נרקמת הזהות הקולקטיבית של החברה, נבנית השפה, ומוטמעים ערכים. איך מחנכים דור לדבר אחרת? כיצד מבטיחים שגם כלי התקשורת המשפיעים על השיח בכל בית יישאו באחריות לתפקידם? הגיע הזמן לתרגם את עקרונות השיח האחראי לשפה פדגוגית וכלים מעשיים, מגיל הגן ועד המהדורה המרכזית.

מערכת החינוך, על כל רבדיה מהגיל הרך ועד לתיכון, מחזיקה בכוח אדיר: היא לא רק מקנה ידע, אלא מעצבת את תפיסת העולם של הדור הבא. מדובר בזירה שאינה פוליטית במהותה, אך היא זירה שמושפעת עמוקות מהשיח הפוליטי, החברתי והתרבותי שסביבה. ילדים ונוער מבילים בה את רוב שעות היום שלהם, והיא זו שמעצבת את אופן חשיבתם, דפוסי השיח שלהם והאופן שבו הם תופסים את עצמם ואת האחר. היא לא רק מקנה ידע אלא יוצרת נורמות, מגדירה גבולות ומעצבת תפיסות עולם, ולכן יש לראות בה שותפה טבעית בקידום שיח אחראי. השאלה הגדולה היא איך? איך מעבירים לתלמידים, לא משנה מה דעתם או זהותם, את המסר ששיח אחראי מתחיל בכבוד לאחר? איך מפתחים שפה המבוססת על הקשבה, ולא על השתקה?

התשובה מתחילה בהכרה שהשיח האחראי הוא לא רק ערך, אלא מיומנות נרכשת, שאפשר וצריך ללמד. מה יקרה אם נשלב את עקרונות השיח האחראי כבר מגיל הגן? אם ילד יפנים שמחלוקת איננה עילה לאיבה, ושריבוי דעות הוא מקור לעוצמה, לא חולשה? אם נלמד תלמידים כיצד להתווכח בכבוד, כיצד להקשיב באמת, וכיצד לזהות שיח פוגעני ולבחור לא לקחת בו חלק? זהו לא חזון נאיבי, זהו תכנון פדגוגי שדורש חשיבה מערכתית, הכשרת מורים מתאימה ושיתוף פעולה של גורמים רבים בתוך ומחוץ למשרד החינוך.

מערכת החינוך צריכה להפסיק להיות רק מעבירת חומר ולהפוך לשדה של עיצוב תרבות. כל שיעור אזרחות, היסטוריה, ספרות או אפילו מתמטיקה, הוא הזדמנות לדבר על ערכים ולהקנות מיומנויות ליבה לחיים בחברה דמוקרטית. המפתח הוא לא ליצור מקצוע חדש, אלא להחדיר תודעה חינוכית רוחבית המעודדת סובלנות, הקשבה, אחריות ושיח נטול אלימות. גם המורים עצמם חייבים להיות שותפים פעילים לתהליך. מורים אינם רק מעבירי ידע, הם מודלים לחיקוי. לא ניתן לדרוש מהם לחנך לאחריות שיח, אם הם עצמם נתונים לאלימות, הסתה או זלזול מצד החברה או המערכת. לכן, כל רפורמה בתחום חייבת לכלול גם הגנה, הכשרה והעצמה של הצוותים החינוכיים. מורה שחש ביטחון מעז לגעת בנושאים מורכבים. מורה שמרגיש מוערך מחנך להערכה הדדית.

חינוך לשיח אחראי חייב להיות מתוקצב, מונחה ומוערך בדיוק כמו מקצועות הליבה. מדינה שחפצה בעתיד דמוקרטי בר-קיימא צריכה להשקיע בהכשרת תלמידים לא רק להיות מצטיינים אלא גם להיות בני שיח למשל, הכנסת שיעורים העוסקים בניתוח שיח ציבורי, בזיהוי פייק ניוז, בניהול קונפליקט, ובהתמודדות עם טוקבקים אשר יכינו את הנוער לעולם האמיתי. כיום קיימים מודלים בעולם מהם ניתן ללמוד דוגמאת פינלנד, שם החינוך לתקשורת אחראית משולב בכל שכבות הגיל, או קנדה, שם בתי ספר עורכים סימולציות של פרלמנט כדי ללמד ילדים איך להביע עמדה בצורה עניינית ולא מתלהמת.

אך חינוך אינו מסתיים בשעות הלימודים. התקשורת, על שלל ערוציה, משמשת כמורה המשפיעה ביותר על עיצוב השיח בישראל. העיתונאים, עורכים, מגישי תוכניות ומשפיעני רשת, כולם מהווים דמויות מפתח בעיצוב השיח. התקשורת אינה רק שיקוף של מציאות, היא גם יוצרת אותה, היא מעצבת את סדר היום, קובעת על מה מדברים ואיך. ולכן בעידן הרייטינג, הפוליטיזציה והאלגוריתמים, האחריות התקשורתית הולכת ומתעצמת.

בשנים האחרונות השיח במדיה הופך שטוח, מתלהם, פרובוקטיבי. עימותים גוברים על העמקה, דוברים נבחרים לפי היכולת שלהם לייצר כותרת והאחריות הציבורית נדחקת הצידה. וכשהשיח התקשורתי בוטה, שטחי או מקטב הוא מחלחל ומשפיע על השיח בכל בית. אך זה לא חייב להיות ככה, דווקא בגלל עוצמתה, התקשורת יכולה להיות גם חלק מהפתרון, גופי תקשורת יכולים להוות גורם מאזן המשמש שופר לשיח אחראי, סובלנות והכלה.

דוגמה לתקשורת כזו היא "העין השביעית" - אתר חדשות ותחקירים עצמאי המוקדש לסיקור תקשורת, עיתונות, חופש הביטוי ושקיפות. "העין השביעית" נוגעת בשאלות של אמת, אמינות וגבולות הכוח של התקשורת ושמה לה למטרה לקדם את הדיון הערכי על עיתונות, לתבוע מהתקשורת אחריות על פרסומיה, לחשוף עוולות והטעויות ולהעלות לסדר היום מגמות של הונאה (כגון פרסום סמוי), אפליה וגזענות. היא מציבה מראה לתקשורת עצמה, ובכך מייצרת תנועה של תיקון מבפנים אשר תוביל לתקשורת שבונה שיח ולא שורפת אותו.

כדי שעוד ועוד גופי תקשורת יאמצו את הגישה הזו היא חייבת להפוך לנורמה. לשם כך, מוצע לקדם אמנה תקשורתית שתהיה וולונטרית אך מחייבת מוסרית, שבה יתחייבו עורכים, כתבים ומגישים לשמור על כללי דיון הוגנים, הצגת עמדות מגוונות, הימנעות מהסתה ומהדרה, גילוי נאות של אינטרסים ומניעת הקצנה לשם רייטינג. אמנה זו תוכל להתקבל בשיתוף פעולה בין גופי תקשורת מרכזיים, מועצת העיתונות, ומוסדות אזרחיים. בנוסף, מומלץ להקים גוף עצמאי שיפקח על שיח בתקשורת תוך שימוש בכלים של ניטור, מדידה ודירוג. גוף כזה יוכל לפרסם מדדים פומביים על איכות השיח בתקשורת, בדומה למדדי שקיפות או אמון ציבורי. מדד כזה, אם ינוהל באופן עצמאי, אובייקטיבי ומקצועי, יכול להוות כלי בידי הציבור, המפרסמים והעורכים עצמם ויאפשר לציבור הרחב לדעת אלו גופי תקשורת מנגישים מידע אחראי, אמין וענייני.

במקביל, בצד הצרכני, יש לקדם חינוך לתקשורת אחראית כבר מגיל צעיר. הציבור צריך לקבל כלים לבחון בביקורתיות את המידע שהוא צורך: מי עומד מאחורי הכתבה, מהי האג'נדה, מה הושמט, האם מדובר בעובדה או בדעה, והאם מדובר במידע אמין או כוזב. במקביל יש לעודד את הציבור לצרכנות נבונה של תכנים, כמו שלא אוכלים כל דבר, לא צורכים כל דבר. שיח ציבורי בריא מתחיל גם מבחירות הצפייה וההאזנה שלנו.

בצד הטכנולוגי, ניתן לשלב אלגוריתמים שמעודדים תוכן מחבר ולא מפלג, ולפתח כלים מבוססי בינה מלאכותית שיזהו פייק ניוז ותוכן מסית. טכנולוגיה כזו יכולה להתריע בזמן אמת ולאפשר לציבור להפעיל סינון מותאם אישית, בהתאם לערכים שלו. בכך, הצרכנים לא רק מגיבים לתוכן אלא הופכים לשותפים ביצירת סביבה תקשורתית אחראית, בטוחה ומכבדת.

לסיכום, הדרך אל שיח ציבורי אחראי בישראל חייבת לעבור במערכת החינוך ובמערכת התקשורת. אלה הזירות שבהן נרקמות התפיסות שמעצבות את חיינו ובהן חייב להתחולל השינוי. הטמעת שיח אחראי מחייבת מהלך מערכתי כולל, הנשען על שיתוף פעולה בין משרדי ממשלה, אנשי חינוך, עיתונאים, אקדמיה והציבור הרחב. הגיע הזמן לבנות תשתית חדשה לשיח בישראל, תשתית שמתחילה בגני הילדים, ממשיכה במוסדות ההשכלה ובכיתות, מקבלת ביטוי במסכים וברדיו, וחודרת עמוק ללבבות. רק כך נוכל לבנות חברה יציבה, מכבדת ומחוברת.

מבט קדימה

במהלך תשעת המאמרים האחרונים צללנו לעומקם של סוגיות ליבה בחברה הישראלית, החל בשיח הציבורי והקשוב, דרך אחריות אישית וקולקטיבית, וכלה בתפקידם של נבחרי הציבור, מערכת החינוך, התקשורת והקהילה בעיצוב מציאות ערכית ומחברת יותר. יחד, הנחנו את אבני היסוד לתרבות דיבור חדשה המבוססת על כבוד הדדי, הקשבה, לקיחת אחריות ובחירה מודעת במילים. אך כל שיח, חשוב ונכון ככל שיהיה, אינו שלם אם אינו מחלחל גם לעולמות המעשה והמדיניות הציבורית. בסדרת המאמרים הבאה נמשיך במסע ונבקש לשנות לא רק את השיח, אלא גם את הדרך שבה נבחרים המנהיגים שלנו. נבחן מהם הקריטריונים שצריכים לעמוד בבסיס כל מועמדות ציבורית, נציג את מערכת 'פוליטיקון' שתסייע לנו לנטר אחריות ציבורית ולבחור נכון, ונציע מתווה לפוליטיקה ישראלית אחראית שמבקשת לחבר ולא להחרים, לשרת ולא לשלוט.

אהבתם? הזדהיתם? נשמח לשמוע מכם, לשתף, לפתוח את השיח – ביחד
אתר אינטרנט: www.beyahad-il.com; דואר אלקטרוני: info@beyahad-il.com

המאמר נכתב על ידי צוות 'ביחד נשנה' – תנועה אזרחית הפועלת לחיזוק מנהיגות אחראית וקשובה, ולקידום קוד אתי וקריטריונים לנבחרי ציבור.